

tidigare, men på en ny grund – ytan är densamma, men den utbreder ett helt nytt djup under sig.

Artiklarna i *Gene Technology and Economy* utgörs av föredrag presenterade på konferensen med samma namn som hölls i Lund hösten 2000. Konferensen var tvärvetenskaplig och bidragen kommer, utöver redan nämnda discipliner, från så vitt skilda håll som ekonomi, juridik, agrikulturella studier och onkologi. Perspektiven är vitt skilda, men belyser alla både nya deterritorialiseringar – förändringar i det mänskliga territoriet – och reterritorialiseringar – nya områden som skapas av dessa förändringar, men som bär namn besynnerligt lika de vi minns från det gamla territoriet. Såväl bredden i anslaget som dess mångskiftande resultat – antologin – får mig att önska att jag varit med i gamet redan vid tiden för denna konferens. Vilket jag nu inte var. Men – som redaktörerna påpekar i bokens introduktion – trots att det går undan rejält för såväl den teknologiska utvecklingen som den bioteknologiska vetenskapsutvecklingen, och resultat som de som diskuterats vid denna konferens snabbt blir inaktuella, så är dessa processer enligt författarna kopplade till fundamentala frågor av betydligt segare karaktär, där rörelserna blir större och långsammare. Även om jag själv i denna recension velat vända upp och ned på detta perspektiv och istället hävda att de nya förståelser som uppstår runt identitet, familj och nation helt skriver om de gamla, så måste jag naturligtvis hålla med om att frågorna är rasande aktuella, har en stor politisk relevans och i framtiden kommer att utgöra ett mycket spännande forskningsfält med stor disciplinär spännvidd.

Jakob Wenzel, Göteborg

Göran Larsson: *Virtuell religion: globalisering och Internet*. Studentlitteratur, Lund 2002. 139 s. ISBN 91-44-01752-9.

Länge levde vi med föreställningen om att religionen förde en tynande tillvaro i det moderna samhället, åtminstone i länder som präglades av luthersk tradition. Religionssociologiska studier tycktes understödja bilden. De senaste årtiondenas allt tydligare globaliseringsprocesser har emellertid starkt förändrat denna föreställning. Dels fanns det enklaver av grupper, inte minst med invandrarreligion, där religiositet i olika former fortfarande spelade en väsentlig roll i vardagen, dels hade religionen antagit helt nya former hos befolkningen som helhet. Medan de traditionella kyrkorna och samfunden tappat medlemmar, tron på en personlig

gud avtagit och iakttagandet av religiösa seder och ritualer drastiskt minskat under efterkrigstiden, hade de ersatts av nya uttryck för religiös tro. Det hade i utbyte skapats en individualiserad religiositet, där var och en valde och plockade så som det passade en själv. Bundenheten till auktoriteter och religiösa institutioner hade däremot minskats.

Denna bild av ett nytt religiöst landskap bekräftades också av färskare studier av folkreligiositet. Det visade sig att människor nu ”sökte sammanhang” och försökte ”förstå helheter”. Även kristen och muslimsk religiositet tog sig ofta liknande uttryck. Det är exempelvis ingen tillfällighet att ungdomar med muslimsk kultur bakgrund upptäcker sufismen, ofta i en slags new age-tappning, när de söker svar på sina frågor i religionen, snarare än i föräldrarnas traditionsbundna islam.

De senaste åren har de traditionella religionerna, och givetvis de nya, emellertid fått ett nytt redskap för att nå själarna, nämligen Internet. Som religionsvetaren Göran Larsson visat har samfunden inte varit sena att dra nytta av dessa möjligheter. Även andra starka ideologiska grupper som brukar rymmas under begreppet ”social religion”, har fått medvind tack vare Internet, inte minst veganrörelsen och vissa högerradikala rörelser med rasistisk agenda. Målgruppen har varit ungdomar som kanske också mest frimodigt nyttjat datorerna för informationssökning och kommunikation med likasinnade.

Internetreligion kan sägas vara en ny form av religiositet som håller på att ta form. Främst har det blivit dagisgenerationens väg till ny religiositet. Kanske kan man säga att den genom Internet också funnit vägen tillbaka till traditionella religiösa ideologier och kyrkor. Ungdomar från muslimska miljöer, som inte känner sig hemma i moskéerna dit traditionell islam transplanterats – som den belgiske religionssociologen Dassetto uttrycker det – från föräldrarnas hemländer, har istället funnit relevanta kanaler för frågor och diskussioner på islamiska hemsidor på nätet. De behöver ju inte heller nöja sig med lokala hemsidor utan kan chatta med likasinnade över hela världen via någon organisation i Kanada, Spanien eller Australien. Fostrade i en helt annan anda än deras föräldrar vågar de också ta upp diskussionen med religiösa auktoriteter och ifrågasätta olika påbud på ett sätt som inte skulle vara möjligt i moskéernas koranskola. Anonymiteten ger stora möjligheter till diskussion. Muslimska homosexuella, en omöjlighet i en vanlig moské, kan exempelvis hitta sina egna fora på nätet. De Internetsamfund som kan sägas ha uppstått, har anpassat sig till den nya religiösa verkligheten.

Internet har också blivit ett viktigt redskap i den politiska propagandan, där även religionen får utrymme. Olika religiösa rörelser har förstått att mobilisera genom Internet. Det visar bland annat konflikterna i Tjetjenien, Bosnien, Kashmir samt Israel–Palestina. Informationsteknologin har samtidigt gett möjlighet till att snabbare förmedla alternativa tolkningar av en pågående konflikt än den som de stora mediakoncernerna står för.

Även religionsföljelser tar sig i dag helt nya former. Hacking och cracking verkar vara vanligt i så gott som alla religiösa rörelser, skriver Larsson. Trots att Internet står för informationsfrihet och öppenhet föreligger möjligheter till censur. Larsson exemplifierar med att islamiska portaler ofta väljer att filtrera bort eller begränsa viss information, såsom inlägg som presenterar Ahmadiyya eller Nation of Islam i positiva ordalag, trots att man menar sig vilja verka för en öppen diskussion om islam. Fenomenet inskränker sig givetvis inte till islamiska portaler, utan återfinns också bland andra religioner.

Fortfarande vet vi ganska lite om Internet och religion, inte minst hur användarna nyttjar budskapet. Merparten av de studier som utförts handlar fortfarande om

utbudet och de underrättelser som förmedlas, snarare än om reception. Vi får hoppas att de unga forskare, kanske särskilt etnologer, som intresserar sig för Internetanvändandet förstår att lämna sina datorer och istället ta till vara den metodarsenal som de redan förfogar över, nämligen frågelistor, intervjuer och observationer, för att på ett djupare plan lära oss att förstå hur Internet, bredband och datorer påverkar oss. Forskarna missade chansen när teven introducerades; nu bör vi inte göra om samma misstag. Att studera den nya folkreligiositeten, som den tas upp från Internet, är en angelägen fråga med vidare räckvidd.

Boken är skriven som en lärobok och innehåller därför en allmän diskussion om Internet som källa och de källkritiska överväganden forskaren och studenten måste göra som nyttjar detta material i sina undersökningar. Det är givetvis nyttig läsning för alla, inte minst uppsatsskrivande studenter, som intresserar sig för utbudet på nätet och hur det påverkar människor i dagens samhälle. Göran Larssons bok är välskriven och lättillgänglig. Som lärobok är den utmärkt. På grund av bokens innehåll kan den också fungera som en inspirationskälla för var och en som intresserar sig för nutida folkreligiositet.

Ingvar Svanberg, Uppsala